

ELS NOVATORS VALENCIANS I EL FRACÀS DE LA RENOVACIÓ UNIVERSITARIA

Marc Baldó Lacomba

Per a bona part de la Corona d'Espanya, especialment per als països perifèrics, el darrer terç del segle XVII es caracteritzà pel redreçament de la crítica i debilitant situació anterior. Una part de l'esgotada Espanya començà a veure —més pròpiament a guipar— el besllum després d'una mala pena. Catalunya i, en molt menor grau, el País Valencià començaren a refer-se a partir dels anys 60 del Sis-cents. El regnat de Carles II, còmodament soterrat sota el rètol de «profunda decadència», mereix des de fa uns anys l'atenció d'historiadors que ens mostren la revitalització de la Corona d'Aragó, la qual cosa contradiu la globalitat de «profunda decadència». Justament era profunda la decadència per a Castella, ànima d'una Monarquia decadent i derrotada, que fou incapaç d'aconseguir formar —com la francesa— una forta monarquia absolutista: va sér exactament el comte-duc d'Olivares qui ho intentà, i fracassà tant estrepitosament que la Corona pergué Portugal, i de poc no pergué Catalunya. Prova del fracàs de voler formar un fort «estat» absolutista i no assolir-ho són les condicions de la pau que s'atorgaren després de la guerra amb Catalunya (1640-1652): l'oblit dels fets, el perdó i la conservació dels drets i privilegis del Principat; tanmateix, una altra prova del fracàs del comte-duc i la seua *Unión de Armas* fou el ressorgiment del foralisme (es coneix com a *neoforalisme*) en la Corona d'Aragó durant el llarg regnat de Carles II (1665-1700). La «profunda decadència», per tant, aplicada

a l'època de Carles II, deu de circumscriure's a Castella que, més que cap altra part de la Corona, continuà patint de forma molt directa el pes de la desfeta internacional de la Monarquia. La Corona d'Aragó no conegué durant la segona meitat del segle XVII l'agreujament que va seguir suportant Castella; és més s'inicià en ella una lenta i difícil recuperació: es reactivà l'economia de les ciutats, arremeté la crisi demogràfica, renaisqué un moviment polític autònom, el neoforalisme, i en fi, resorgí un interessant moviment cultural en les grans ciutats que intentava enganxar la ciència espanyola a la dinàmica europea.

Al regne de València la crisi barroca tocà fons cap als anys 60, i a partir d'aquest moment s'inicià un dificultós recobriment, no exempt de fortes crisis socials —Segona Germania, endèmic bandolerisme— conseqüència, en bona part, de l'enduriment senyorial posterior a l'expulsió dels moriscos. Però des dels anys 60, i especialment les darreres dècades de la centúria, hom coneix un distanciament cada vegada major de les calamitats; la població, després del tràfec de la primera meitat del segle provocat pel repoblament dels llocs moriscos, s'estabilitzà; el règim senyorial valencià, reestructurat i «actualitzat» després de l'expulsió, començà a funcionar; a nivell general d'Europa el panorama es desdramatitzava lleument: començava a eixir-se de l'angoixa, cert que l'eixida de la crisi no fou igual en tot el continent, però amb les diferències atlàntico-mediterrànies, orientals-occidentals, catòliques-protestants que es vulguen, Europa superava la crisi, i en alguns llocs, a més de superar la crisi superava el mateix règim feudal. Aquest moviment de millora, dissortadament poc conegut al País Valencià, és el que ens explica el moviment dels *novators*, és el suc d'on es nodrirà dit moviment renovador.

Les característiques d'aquest moviment intel·lectual podriem resumir-les de la següent manera: es tractava, com diu V. Peset, de «*posar en crisi tot el conglomerat científic-filosòfic, i fins i tot religiós, en què vivia el país*». Açò no era altra cosa que la búsqueda de «les llums», és a dir, el començ d'una nova etapa intel·lectual per a Espanya (i qui diu intel·lectual diu econòmica, política...); una etapa tan decissiva que va tindre la suficient força per a integrar a la Península Ibèrica en la dinàmica històrica d'Europa occidental. Aquesta etapa té el nom d'Il·lustració.

¿Qué fou la Il·lustració?

La Il·lustració devem entendre-la com una ofensiva intel·lectual de caràcter humanista i anti-feudal. Els principis i fonaments de la seua ideologia foren utilitzats per la burgesia ascendent per a enderrocar el vigent ordre feudal i per a consolidar i incrementar llur hegemonia. La Il·lustració, des del punt de vista històric, no era més que una important etapa de la llarga ofensiva intel·lectual contra el feudalisme. Els fronts de lluita d'aquesta guerra sense caserna foren diversos, però especialment forts eren l'atac a l'Església dogmàtica, sosté intel·lectual d'aquell ordre polític, i l'atac als privilegis feudals de la noblesa. La religió tingué que reclaborar-se alleugerint velles funcions; una nova concepció del món basada en la raó i en la ciència anava obrint-se camí i superant el teocentrisme medieval, intensificat en la Contrarreforma (teocentrisme aquest, que sota la fórmula de «subordinar-ho tot a Déu», el que feia era subordinar-ho a un déu que era garantia de l'ordre feudal). La Reforma i l'Humanisme del segle XVI, el Racionalisme del segle XVII i la Il·lustració del segle XVIII eren tres peces d'un mateix engranatge que conduïa a canvis ben profunds en la concepció del món.

La Il·lustració, més que una estructura de pensament, fou una ideologia progressista que es fonamentava en el racionalisme, en l'utilitarisme i en el reformisme social, i a més a més intentava difondre els seus coneixements: «il·luminar» sobre «les tenebres», «l'obscurantisme» i la ignorància. Per a un il·lustrat, un escolàstic era el màxim enemic intel·lectual, el que a la llum de la raó oposava la foscor de la ignorància. D'ací, precisament, l'interés dels il·lustrats en reformar les universitats, en introduir en elles la ciència moderna, en crear noves escoles. Es tractava d'un combat ideològic dur i aspre entre el dogmatisme i el criticisme, entre «les tenebres» i «la llum», enfi, entre el passat i el futur.

Cert és que a Europa s'hi donaren moltes variacions d'Il·lustració, tantes com circumstàncies regionals existiren. Les estructures socials dels distints països matitzaren el fenomen en cada lloc, i per tant no fou igual la Il·lustració de països més desenrotllats que la de països més endarrerits. No fou el mateix la Il·lustració anglesa que la francesa o l'alemanya, i aquestes es diferenciaren de la Il·lustració de la Europa mediterrània. Però al capdavant de totes aquestes diferències lògiques trobem els elements

comuns, i d'eixos elements, els protagonistes que visqueren l'època, és a dir els il·lustrats, potser en foren més conscients que els historiadors posteriors: els propis intel·lectuals —molts d'ells— tingueren correspondència entre sí...

La Il·lustració espanyola fou molt moderada; certament es caracteritzà per la seua clara postura antiescolàstica, però amb una prudència forta respecte als plantejaments més avançats, i amb una cautela —a vegades exasperant— davant diverses reformes polítiques. Aquest anar amb peus de plom, especialment en les primeres fases, fou tret comú dels països meridionals d'Europa; en una segona etapa, sense perdre de vista el caràcter moderat, els reformistes il·lustrats espanyols —i també dels països veïns— foren més decidits: expulsaren a jesuïtes, reformaren plans d'ensenyament de les universitats, buscaren intendants i ministres partidaris de certes reformes socials, cert que «*sin el pueblo*», malgrat fer tots els esforços per al poble («*todo para el pueblo pero sin el pueblo*»). Tot aquest projecte reformista començà a precipitar-se, a dissoldre's, a desfer-se quan a França esclatà la Revolució.

¿Quina és la cronologia de la Il·lustració?

En història sempre és difícil precisar aquesta qüestió, tan difícil com necessari. Sense entrar ací en polèmiques, i simplificant, podem considerar que la Il·lustració, a nivell de tota Europa, abarcà el període 1680-1789. A nivell espanyol podem allargar-li la cronologia fins el 1808, any que s'inicià la guerra d'Independència; però constatem des d'ara mateix que els fets francesos del 1789 no caigueren de buit en la vida pública espanyola: les repercussions foren fortes política i socialment, i com és lògic, també en l'activitat intel·lectual, així que durant el regnat de Carles IV hi hagué una Il·lustració enrarida, i cada dia més difícil. En síntesi, les etapes de la Il·lustració espanyola podem precisar-les en tres: la primera és el moviment anomenat «novator» (1680-1730); una segona, amb un grau d'intensitat creixent (1730-1789), i la tercera (1789-1808) a la qual ens hem referit.

Dins d'aquest marc general de la Il·lustració s'inclouen els novators. És ja hora de referir-nos a ells.

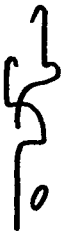
Els nuclis renovadors espanyols sorgiren a les ciutats més dinàmiques del país: Madrid i Sevilla en la Corona de Castella i Saragossa, Barcelona i València en la Corona d'Aragó. Sorgiren d'esquenes a les institucions oficials (universitats, hospitals, escoles especials); en aquestes,

12
3
0
3

amb molt poques excepcions, hi havia un clima d'obscurantisme, d'oposició a les novetats i de rebuig als nous mètodes, propi de l'estret món de la Contrarreforma. Els recursos d'aquestes institucions —pocs o molts— no pogueren aprofitar-se gens per a «modernitzar» el país. Aquells intellectuals espanyols disposats a la renovació tingueren que refugiar-se en tertúlies en aquest primer moment. Les tertúlies, de caràcter científico-literari, solien fer-se en cases particulars (de nobles o no), on acudien els interessats a contrastar opinions, reflexionar i estudiar. Algunes voltes la «tertúlia» acabava institucionalitzant-se en una acadèmia o societat de caràcter científic: és el cas de la *Regia Sociedad de Medicina y Otras Ciencias* de Sevilla (1697), o més tard de la *Real Acadèmia de Ciències i Arts* de Barcelona (1764). A València aquestes reunions o acadèmies en foren varies a les acaballes del segle XVII i començament del XVIII; s'ha observat que tingueren una curiosa evolució: de tractar temes literaris a ser exclusivament tertúlies científiques, com la que es reuneix a casa de Baltasar Iñigo des del 1687; altres foren les del comte d'Alcúdia i el marquès de Villatorcas.

Des d'aquestes criptes —les acadèmies—, els novadors (paraula que al principi té connotació de menyspreu per als intellectuals titllats de moderns) començaren a fer la titànica i desagraïda tasca d'introduir la ciència moderna i els supostos ideològics que havien sorgit a Europa durant el segle XVII, i dels quals Espanya havia quedat apartada. Fou una aspra faena la d'aculturitzar un país que més que un desert era una selva d'ignorants, reaccionaris i foscos. En aquestes reunions es construïen telescopis i microscopis, es feien observacions astronòmiques, atles anatòmics i experiments físics, s'introduïen i es debatien els llibres i aportacions dels autors dels primers passos de la Revolució Científica, des de Descartes a Harvey. A la renovació de les ciències de la natura cal afegir la que s'operà en les ciències jurídiques i econòmiques i en el terreny de la història i filosofia.

Els resultats foren molt diferents en unes o altres àrees del coneixement. També foren diversos els guanys de cada nucli novador. En general podem considerar que en medicina, química i biologia, on els obstacles a la renovació depenien de la inèrcia i l'esclerosi social, les conquestes foren majors. Com diu López Piñero, la dialèctica entre antics i moderns es manifestà com una oposició entre generacions, on era freqüent que el pare i el

fill foren rivals científics. Fou el cas del catedràtic de medicina valencià Joan de Cabriada, gallenista i ben amic de Maties Garcia (aquest, recordem-ho, dedicà part de la seua llavor a demostrar els «errors» de Harvey...), doncs bé, el fill de Joan de Cabriada, anomenat com son pare, és l'autor del que coneixem com a manifest dels novators. Diferent era la situació de les matemàtiques, astronomia i física, ciències íntimament unides aleshores; aquestes ciències, a més de la inèrcia social i de que els tradicionalistes tingueren copades les càtedres i les institucions oficials (excepcions a banda), tenien un inconvenient molt greu, el qual no afectava directament a la medicina: la *teoria heliocèntrica*. En arribar a aquest punt la reflexió científica esdevenia perillosa, quasi-luterana i herètica. Molts anys després de l'època que estem tractant, el 1748, el matemàtic i astrònom Jordi Joan tingué problemes amb la Inquisició a l'hora de publicar les *Observaciones astronómicas*. En filosofia i en dret els avanços foren també molt limitats.

Paranimf de la vella Universitat

Sols ens resta indicar que, com és lògic, aquests focus renovadors estaven en contacte entre sí. La història de cada un d'ells és fascinant; ací, però, sols anem a parlar del grup novator valencià. Ja és hora, d'altra banda, que ens referim a ell...

Començarem per la *medicina*, la ciència que més feren avançar el novators. El 1687 es jubilà Maties Garcia; cinc

anys abans ho feu Rodríguez de Gilbau. L'ambient mèdic de València en aquest moment era bàsicament tradicional, però, com constata Vicent Peset, existeix a la facultat de medicina una tradició experimental que en el transcurs dels anys s'incrementarà (per exemple, les «anatomies» que el catedràtic de la matèria té que practicar cada curs, s'incrementen cada vegada que es redacten noves Constitucions de l'Estudi, a banda de que si el catedràtic fa més disseccions que les establertes, se li paga un suplement). A la tradició experimental de la facultat, de la qual no es lliurà ni el propi Garcia, que —com sabem— servint-se de l'experimentació, sistema de treball propi de la ciència moderna, intentava demostrar els supostos gallènics, cal afegir l'exercici de la pròpia medicina, molt més *modern* que l'ensenyament de la facultat. No pot oblidar-se mencionar l'ensenyament pràctic de la botànica, ni la relativa familiaritat que hi havia en aquesta Universitat per a l'estudi de la natura. Tot açò contribuïa a formar una atmòsfera favorable a la introducció de la medicina moderna, màxim si aquesta introducció no tenia els problemes d'una teoria com la heliocèntrica.

D'altra banda, jubilats els vells mestres gallenistes, eren substituïts per tradicionalistes moderats o inclús novadors. Es el cas del catedràtic d'anatomia Tomàs Longàs i Pasqual, fill de l'aragonés Tomàs Longàs, metge de càmara d'En Joan d'Àustria i protomèdic d'Aragó. Longàs fill ocupà la càtedra d'anatomia de València el 1701 i la va servir fins el 1722; el va succeir Joan Baptista Longàs, fill d'aquest darrer i net de l'anterior, a qui se li dispensà fer oposició per a ocupar la càtedra de son pare degut a la seua capacitat. Ni Longàs fill ni Longàs net tingueren la importància del vell aragonés; però és indiscutible que foren bons professors i partidaris de la medicina moderna. Semblant fou el cas de la càtedra de botànica i d'altres de la facultat de medicina, les quals no foren ocupades per genis, però eren ateses per seriosos professionals de la medicina i l'ensenyament. Un d'aquests és Joan Baptista Gil de Castellldases, catedràtic d'herbes i més tard de «prima», el qual fou valedor de l'anatomista Crisòstom Martínez, aconseguint per a aquest una beca municipal i els pertinents permisos per tal que ampliara estudis a París.

Crisòstom Martínez (1638-1694), natural de la Ciutat, fou gravador i pintor, i no començà a dedicar-se a l'anatomia fins els 40 anys, moment aquest en que es va em-

pènyer en un atlas anatómic, tasca en la que el refermaven catedràtics de la Universitat i el propi Consell de València. Amb les corresponents llicències i diners va donar cap a París el juliol del 1687 a fi de completar l'atles servint-se de noves tècniques. Dissortadament, el 1690 abandonà París acusat d'espionatge (França i la lliga d'Augsburg, a la qual pertanyia Espanya, estaven en guerra). Quatre anys després moria a Flandes. L'obra anatómica de Martínez fou «*la única contribución importante al saber morfológico realizada en nuestro país durante dicha centuria*» (López Piñero). Utilitzà el microscopi per a les seues observacions no molts anys després d'inventar-lo Leeuwenhoek, i l'utilitzà rigorosament: «*es menester —deia Crisòstom Martínez— mucho examen, mucha cautela y tiempo para no engañarse*». D'altra banda les seues observacions sobre els ossos foren interessants: per a ell els ossos tenien un sentit funcional, amb lligaments, cartílags, irrigació sanguínea, etc. Observem que es tractava d'una osteologia moderna, que certament superava la del renaixement que estudiava els ossos morts. L'obra d'aquest valencià, que quedà inacabada, reflexa de tota manera l'esperit novator, i també les contradiccions d'aquest moviment: gran part de la seua obra fou, després de tanta cosa, inèdita en la seua època...

La figura màxima de la renovació mèdica valenciana fou Joan de Cabriada (1665-1714), almenys des del punt de vista doctrinal. Cabriada, després d'acabar els estudis de medicina en la facultat de València, on son pare era —com sabem— catedràtic, es traslladà a Madrid, i allí, intentant fonamentar el criteri de que era abusiu l'ús que els gallenistes feien de la sagnia, publicà la *Carta Filosòfica, Médico-chymica* (1687), on es feia una rigorosa crítica de la medicina tradicional i s'exposaven les millores de la medicina moderna, així com es raonava sobre com avançaven les ciències i particularment la medicina: «*Yo considero a los escritores modernos —diu— como a un muchacho puesto sobre los hombros de un gigante, que, aunque de poca edad, vería todo lo que el gigante y algo más*» (cit. per López Piñero). Cabriada rebutja l'autoritat dels clàssics, preconitza l'experimentació, mostra la importància que té estar al dia, proposa que es creen institucions i es milloren les existents. A banda d'açò ell és un científic modern: per a ell, com per als científics moderns d'Europa, la teoria de la circulació de la sang de Harvey és el «*nuevo sol de la medicina*»; es contessa

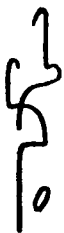

iatroquímic; i en fi, lamenta el retard de la ciència espanyola en un fragment molt repetit, però que cal ací reiterar: «*Que es lastimosa y aún vergonzosa cosa que, como si fuéramos indios, hayamos de ser los últimos en recibir las noticias y luces públicas que ya están esparcidas por Europa*» (cit. per López Piñero). La famosa Carta del valencià generà una forta polèmica a tota Espanya.

Malgrat que Crisòstom Martínez no tornara a València, ni tampoc Joan de Cabriada —sembla que s'installà a Bilbao—, i malgrat que els catedràtics de la Universitat no eren genis, l'atmòsfera mèdica valenciana canvià en el transcurs d'aquests anys novators: 1680-1730. Sense llumbreres, però, el desig de canvi arribà a la facultat de medicina. El 1721 els catedràtics de la facultat de medicina signaven un memorial que dirigien a la Ciutat, la patrona de l'Estudi reivindicant millores en l'ensenyament. Un fragment val la pena reproduir: «*La Medicina moderna tiene por enemigos a todos los que ignoran sus fundamentos, que no la han estudiado, que no saben radicalmente sus propiedades y efectos; y que no quieren entrar en un nuevo estudio y trabajo por la salud de los hombres, bastándoles para sus alimentos el que tienen hecho en la antigua*» (cit. per Peset i altres).

La renovació de les ciències físico-matemàtiques no fou tant brillant com la renovació de la medicina, malgrat que a València hi havia un clima propici per a aquests coneixements des dels anys 60 del segle XVII (i bona prova d'aquest ambient favorable és la figura del pare Saragossà). De tota manera, aquestes àrees del saber entropessaven amb la concepció heliocèntrica, clau per a elles, però molt perseguida per la Inquisició. Aquest fet moderà considerablement les conclusions astronòmiques, i de rebot les matemàtiques i físiques.

Les novetats físico-matemàtiques s'introduïren en tertúlies, essent destacables la del marquès de Villatorcas i la de Baltasar Iñigo. Com en la medicina, alguns renovadors tingueren relació directa amb la Universitat, però l'actualització dels coneixements matemàtics, físics i astronòmics de la Universitat fou molt més restringida, pràcticament inexistent (no es coneix cap protesta similar a la del claustre de medicina de 1721). Aquest endarreriment el feu notar el canonge Servera, que en 1693 publicà un treball on es referia a l'antigor de l'ensenyament universitari d'aquestes disciplines. Anys després la situació millorà: no de bades passaren per la facultat menor algunes

de les principals figures de la renovació físico-matemàtica. Però no oblidem que l'atenció municipal a aquesta facultat «menor» (mena d'ensenyament mitjà) era poca (les càtedres menys pagades), i que al cap i a la fi l'interés social i universitari per aquests coneiximents era menor que el que despertava la medicina.

Els novadors més destacables d'aquests coneiximents foren: Josep Vicent de l'Olmo, Tomàs Vicent Tosca, Joan Baptista Coratjà i Joan Baptista Berní, aquest últim més que pertànyer a la generació dels novadors pròpiament dita, està enclavat entre els novadors i la segona generació il·lustrada, la de Mayans (sols la curta vida de Berní fa difícil incloure-lo en la segona etapa de la Il·lustració, que no arribà a viure).

Josep Vicent de l'Olmo (1611-1696) és un epígon de la generació anterior. Natural de València, on fou secretari de la Inquisició, Olmo estudià amb Saragossà, de qui fou deixeble. Dedicat preferentment a la geografia (*Nueva descripción del Orbe de la Tierra* —1681—) adoptà una postura escèptica davant el sistema de Copèrnic, escèptica o inclús potser cínica: descriu els distints moviments atribuïts per Copèrnic al planeta, tot seguit fa constar la comdemna de la Inquisició i l'abjuració de Galileo, sense prendre partit. D'altra banda aquest treball és reflex del corrent de geografia humanista del segle XVII.

Tomàs Vicent Tosca (1651-1723), fill de catedràtic de la Universitat, després de graduar-se com a mestre en arts i doctor en teologia, ingressà en la congregació de Sant Felip Neri. La seua biografia ens és ben coneguda perquè Mayans la elaborà 30 anys després de morir. Prompte s'interessà, des del jovent, per les matemàtiques, relacionant-se amb el cercle de Saragossà. En un moment molt difícil per a la Universitat de València, els anys 1717-1720, quan es dubtava de la continuïtat de l'Estudi, Tosca fou vice-rector en funcions. El seu deixeble Berní guanyà càtedra de filosofia, i altres seguidors seus explicaren d'extraordinari. És autor de treballs tècnics diversos, entre els quals destaquem el plànol de la ciutat (val constatar, com ho fa l'erudit Orellana, que per fer senyals pels carrers de València al medir-la, els xicons el coneixien com «el capellà de les ratlletes»). La seua obra científica està presidida per la voluntat didàctica. És autor del *Compendio mathemático* (1707 i ss.) i del *Compendium philosophicum* (1721). L'eclecticisme presideix l'obra del

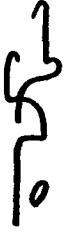

pare Tosca: «*Este sistema —diu referint-se a l'heliocèntric— se puede considerar de dos maneras: la primera es como hipótesis o suposición, y la segunda como realidad; como hipótesis no hay duda ser una de las mejores que se han discurrido...*» (cit. per López Piñero). Estem com estàvem en l'època de Saragossà. Aquest eclecticisme és, potser, major en el *Compendium*, malgrat que aquesta obra intentava renovar el panorama filosòfic, però amb una voluntat reconciliatòria impròpia. La ciència no procura *quedar bé* en tothom, sinó conèixer la realitat; aquest principi, com posa de relleu Victor Navarro, no va arribar a entendre'l Tosca.

Plànol de la ciutat de València (1705) de Vicent Tosca, «el capellà de les ratlletes»

Joan Baptista Coratjà (1661-1741), interessat des de jove per les matemàtiques, assistí a les tertúlies dels anys 80 en davant. Feu una ingent llavor d'assimilació i difusió de la ciència moderna, particularment de les matemàtiques, física i astronomia. Després de 4 anys de docència lliure i gratuïta en la Universitat, guanyà el 1696 la càtedra de matemàtiques, servint-la fins la jubilació el 1720. La càtedra de matemàtiques era una càtedra molt escassament remunerada (35 lliures, mentre la d'anatomia en cobrava 100), i l'atenció de la ciutat a les matemàtiques, física i astronomia molt pobra. El 1702 Coratjà feu un memorial dirigit a la junta de patronat universitari deixant constància del baix salari que cobrava i de la desatenció que es tenia amb aquestes ciències, al temps

que proposava una reforma per a millorar l'ensenyament, reforma que no es va materialitzar fins el pla d'estudis del rector Blasco, doncs les Constitucions de 1733 es limitaven a dir en castellà el que les Constituciones del segle XVII deien en valencià sobre l'estudi d'aquestos coneixements. Científicament Coratjà és semblant als seus companys de generació: sobre el sistema copernicà deia el catedràtic que «*per modum hypothesi permissum est*»; ens trobem davant d'un altre eclèctic potser més erudit que els anteriors i sens dubte més decantat cap a l'experimentació (se li coneixen treballs de marcada orientació pràctica com per exemple un sobre el cometa Haley, aparegut el 1682, mètodes per a elaborar telescopis i microscopis, observacions curioses fetes amb aquests instruments, estudis sobre geografia, hidrografia, meteors, òptica...).

Joan Baptista Berní (1705-1738), valencià i sacerdot, fou catedràtic de filosofia en la Universitat. Era deixeble de Tosca i en molts aspectes el va influir Mayans. El 1736 publicà una obra de compendi i de caràcter divulgador titulada *Filosofia racional, natural, metafísica y moral*. D'ella deia el degà Martí: «*mucho amo al Dr. Berní, y me basta para prueba de su talento, el que haya conocido la futilidad de essas escolásticas, y haya sabido zacadirse de essa inmundicia*» (cit. per Mestre). La concepció filosòfica de Berní, antidogmàtica, segueix a Tosca, però no totalment. Deia: «*nuestra física a nadie se ata; la verdad, como dijo un sabio, es hija del tiempo; porque aunque todas las cosas con el tiempo se encanecen, las ciencias de cada día se remozan*». El problema més greu és que Berní fou catedràtic sols un curs (el 1732-1733); inclús la seua *Filosofia* no estava pensada tant per al públic universitari com per al públic il·lustrat extra-universitari.

Major presència a la Universitat que Berní tingué Gregori Mayans (1699-1781), el qual tampoc pertany a la generació del novadors. De Mayans, «l'erudit d'Oliva», ens ocuparem una altra volta, però ara ens interessa destacar que fou catedràtic de dret durant els anys 20 del segle XVIII. De la renovació del dret (tan fonamental en la Il·lustració europea, pensem en Rousseau...) no hem parlat per dues raons: primera, perquè el cas valencià està poc estudiat, i segona, perquè malgrat l'anterior raó, sembla que fou menys important el moviment novador valencià en dret que en les ciències de la natura. En una segona fase tingué més importància, gràcies a Mayans

2
•
•

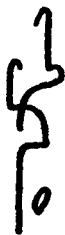
i a d'altres figures menys importants. De moment ens interessa destacar la presència de Mayans a la Universitat, per a observar ben prompte els impediments amb els que l'erudit entropessà. Realment, Mayans, com Coratjà o els renovadors catedràtics de medicina o Berní, no pogueren ser digerits per la tradicional Universitat. Mayans va guanyar la càtedra de dret justinià en 1723, als 24 anys; aquesta càtedra tenia una remuneració baixa, i Mayans bregà per aconseguir una càtedra-pavordia. Investigà, publicà i exercí el magisteri, aportant una injecció dins del tancat món de la facultat de dret. El 1730, després d'haver quedat vacant una pabordia, oposità «l'erudit d'Oлива» amb una preparació sòlida i minuciosa, però no la va guanyar, i no per falta de merits científics. Li afectà molt a Mayans aquest fracàs: abandonà la Universitat.

Ni de bon tros el retaule sobre els novators valencians que hem exposat és complet. Caldria parlar de la importància que tingué l'erudició i els estudis d'història. Especialment destacable és en aquests camps el degà d'Alacant Manuel Martí (1664-1736), erudit autèntic que, com molts altres europeus de l'època, sentà les bases de l'arqueologia, la crítica literària i la història amb un plantejament crític. Aquests coneixements —cal apuntar-ho— eren, en qualsevol cas, extra-universitaris.

Però si no és complet aquest retaule, sí que és suficient per a entendre la importància i la vitalitat de l'activitat intel·lectual valenciana en l'arranc de la Il·lustració. Una cosa és aquesta vitalitat, i una altra, l'impacte que tingué sobre la Universitat de València.

Aconseguí renovar-se la Universitat?

No, certament. L'Estudi continuà fins molt avançat el segle XVIII dormint, amb un tradicionalisme científic cada dia més inútil; sense a penes concessions a la renovació científica: aquestes, si n'hi havia depenien de la personalitat de cada professor, i s'havien d'explicar (cas de consentir-se) al marge de les hores lectives. Les Constitucions de 1733 són —quasi— un calc de les constitucions de l'època del fervor de la Contrarreforma: Aristòtil en filosofia, Galè en medicina, i tot, tot subordinat a la teologia. Els professors de medicina demanaren una renovació el 1721. El catedràtic de matemàtiques Coratjà ho feu el 1702. Ni els uns ni l'altre tingueren solució satisfactòria. Aquesta arribaria 80 anys després de començar dites demandes, amb el plà del rector Blasco el 1786. I el

problema no es deu a que els novators es giraren d'esquenes a la Universitat: renovadors de les ciències foren catedràtics de l'Estudi, i alguns molts anys. *Però no pogueren canviar individualment una institució anacrònica, reaccionària, fosca i oposta a les llums de la raó.* No era qüestió de persones, sinó d'estructures de poder dins la Universitat. Les estructures eren les que s'havien de reformar (amb les persones no n'hi havia prou). De moment no fou possible. *Depenia del poder:* del rei i del corregidor de València.

La Il·lustració li arribà a la Universitat de València 100 anys després que començara a il·lustrar-se la pròpia vida intel·lectual de la Ciutat...

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- Diversos autors: *Nuestra historia*, vols. 4-7, València, Mas-Ivars, 1980.
- LÓPEZ PIÑERO, J. M.: *Introducción de la ciencia moderna en España*, Barcelona, Ariel, 1969.
- *Ciencia y técnica en la sociedad española de los siglos XVI y XVII*, Barcelona, Labor, 1979.
- *La ciencia en la historia hispánica*, Barcelona, Salvat, col·lecció «Temas Clave», núm. 94, Barcelona, 1982.
- I altres: *Diccionario histórico de la ciencia moderna en España*, Barcelona, Península, 1983.
- MESTRE, A.: *Despotismo e Ilustración en España*, Barcelona, Ariel, 1976.
- PESET, V.: *Gregori Mayans i la cultura de la Il·lustració*, Barcelona-València, Curial-Tres i Quatre, 1975.
- PESET, M. i J. L.: *La universidad española (siglo XVIII y XIX). Despotismo ilustrado y revolución liberal*, Madrid, Taurus, 1974.
- PESET, M. i altres: *Bulas, Constituciones y documentos de la Universidad de Valencia*, 2 vols. (1.er 1707-1724, 2.^{on} 1725-1733), Universidad de València, 1977.
- PUELLES BENÍTEZ, M.: *Educación y ideología en la España Contemporánea*, Barcelona, Politeia, 1980.
- RIERA I TUÈBOLS, S.: *Síntesi d'història de la ciència catalana*, Barcelona, La Magrana, 1983.
- TATON, R. Ed.: *Histoire Générale des Sciences*, 5 vols., Paris, P.U.F., 1961 (traducció al castellà en Destino).
- VELASCO Y SANTOS, M.: *Reseña histórica de la Universidad de Valencia*, València, 1868.
- VILANOVA Y PIZCUETA: *Historia de la Universidad literaria de Valencia*, València, 1903.